

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Осадченко І. І. на дисертаційну роботу Пісоцької Марини Еміліївни «Теорія і практика індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина XX століття – початок XXI століття)», подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання

Актуальність дослідження зумовлена об'єктивним попитом сучасного суспільства на висококваліфікованих учителів, особливо природничо-математичних дисциплін, здатних реалізувати освітні програми з урахуванням сучасних викликів. Зазначене вимагає удосконалення змісту і форм їхньої підготовки. У цьому контексті, як один з стратегічних і вагомих засобів і шляхів, автор справедливо називає індивідуалізацію навчання, наводить переконливі аргументи щодо цього.

У роботі підкреслено, що переосмислення і творче використання досвіду індивідуалізації навчання студентів, накопиченого у другій половині XX – на початку XXI століття, може стати у нагоді при розв'язанні проблем формування особистості майбутнього вчителя, зокрема його знань, умінь, навичок, розкриття потенційних можливостей. Актуальність дослідження автор справедливо пов'язує з необхідністю розв'язання суперечностей на рівні концептуалізації сучасної вищої освіти, на рівні визначення мети підготовки майбутніх фахівців, на рівні змісту й технологій підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін.

Крім того, дисертантом доведено, що проблема індивідуалізації навчання в історико-педагогічному плані не ставала предметом спеціального дослідження, про що говорить аналіз ступеня її розробки за напрямками: філософський, психологічний, фізіологічний, педагогічний, історико-педагогічний.

Зазначимо, що **науковий апарат** дослідження відрізняється коректністю і виваженістю. Сформульований науковий апарат не викликає сумнівів, чітко простежується узгодженість концепції, мети, завдань, об'єкту і предмету.

Наукові факти та теоретичні ідеї дослідження достатньо обґрунтовані застосуванням відповідних методів дослідження. Обраний автором комплекс методів дослідження дозволяє повною мірою забезпечити достовірність та надійність отриманих у науковій роботі результатів. Автором правильно визначені хронологічні межі та методи дослідження.

У роботі повною мірою розкрито головну мету дослідження – здійснення системного аналізу теоретичних засад й узагальнення досвіду індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей закладів вищої педагогічної освіти України другої половини XX століття – на початку XXI століття, схарактеризовано особливості індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей.

Проведений **аналіз представленої дисертації в контексті вперше отриманих та найсуттєвіших наукових результатів** дозволив з'ясувати, що дисертантом уперше:

- науково обґрунтовано етапи розвитку досліджуваної проблеми в педагогічній науці й освітній практиці в зазначений період з характеристикою особливостей кожного з них;

- систематизовано внесок науковців (Т. Годованюк, В. Лозова, М. Прокоф'єва, П. Сікорський та ін.) досліджуваного періоду в розвиток цілісної теорії індивідуалізації навчання;

- узагальнено досвід здійснення викладачами індивідуалізації навчання на кожному з обґрунтованих етапів;

- визначено провідні тенденції індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей ЗВПО України другої половині XX століття – початку XXI століття;

- окреслено напрями подальшого використання узагальненого досвіду індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей ЗВПО України в сучасних умовах, що стосуються уточнення теоретичних засад індивідуалізації навчання студентів з урахуванням реалій і перспектив розвитку вітчизняної й світової вищої освіти, удосконалення нормативної бази й науково-

методичного забезпечення індивідуалізації навчання студентів, впровадження основних положень концепції НУШ при організації навчального процесу.

Методологічна й теоретична основа наукового пошуку, а також джерельна база дослідження свідчать про глибокий аналіз чинних наукових розробок за обраною темою дослідження. Дисертація містить п'ять розділів, висновки, списки джерел до розділів та додатки.

Змістовий компонент дисертації забезпечено використанням широкої джерельної бази: нормативно-правових, архівних документів; матеріали фондів центральних бібліотек України й Росії; фундаментальних праць досліджуваного періоду з концепції формування нової філософії освіти, історії й теорії педагогіки вищої школи, проблеми індивідуалізації навчання; монографій і посібників з філософської антропології, та соціальної філософії, диференціальної та соціальної психології, психології особистості, психології розвитку, психофізіології, у яких розкриваються напрями дослідження індивідуальності й індивідуалізації людини; праць представників філософсько-психологічних напрямів зарубіжної науки як теоретичної основи проблеми індивідуалізації навчання; наукових періодичних видань досліджуваного періоду; дисертацій, авторефератів науковців досліджуваного періоду, у яких розглядаються питання індивідуалізації навчання учнів і студентів, зокрема природничо-математичних спеціальностей ЗВПО та з тематики, суміжної з досліджуваною; комп'ютерно-інформаційних матеріалів, розміщених у мережі Інтернет (електронних бібліотек, що містять наукові розвідки науковців, творчий досвід викладачів-практиків досліджуваного періоду); довідково-філософської, довідково-психологічної, довідково-педагогічної, навчально-методичної літератури; недослідженого або малодослідженого фактичного матеріалу, зібраного у процесі опрацювання внутрішньої навчально-методичної документації (протоколів, звітів, планів роботи, програм) закладів вищої педагогічної освіти України (213).

Структура дисертації відповідає меті та завданням дослідження, що дало змогу забезпечити логіку в подачі матеріалу та його змістову завершеність.

Так, у *першому розділі* («Методологічні основи досліджуваної пробле-

ми») на основі аналізу широкого спектру наукових джерел автором висвітлено напрями пошуків учених, що дозволило визначити міждисциплінарний характер проблеми індивідуальності й індивідуалізації людини.

Доведено, що категорії «індивідуальність» й «індивідуалізація» є міждисциплінарними й розглядаються в сучасній науці з різних точок зору, зокрема у філософсько-соціологічних і психолого-фізіологічних дослідженнях.

У другому розділі («Теоретичні засади індивідуалізації навчання студентів вищих педагогічних навчальних закладів України другої половини ХХ – початку ХХІ століття») М. Е. Пісоцькою уточнено термінологічний апарат дослідження; розкрито витоки становлення й розвитку ідеї індивідуалізації навчання учнівської молоді в історії світової педагогічної думки; проаналізовано та систематизовано напрацювання науковців досліджуваного періоду щодо визначення сутності індивідуалізації навчання; схарактеризовано її особливості в зарубіжній теорії й практиці.

Узагальнення поглядів науковців дало змогу автору представити індивідуалізацію навчання як процес, якому притаманні, з одного боку, циклічність (він постійно ускладнюється, передбачає неодноразову діагностику кількісних і якісних змін в індивідуальності його учасників та відповідну корекцію організації навчання з урахуванням виявлених індивідуальних особливостей, з іншого, – цілісність, системність. М. Е. Пісоцька правомірно звертає увагу, що рушійною силою індивідуалізації навчання є суперечності, які вона розкриває з опорою на результати досліджень відомих психологів і педагогів, зокрема М. Данилова, А. Кірсанова, П. Сікорського та ін. Логічним є представлення автором підходів науковців щодо визначення мети індивідуалізації навчання, її завдань (специфічні, основні), критеріїв відбору певних індивідуальних особливостей, розкриття специфічних закономірностей та принципів індивідуалізації навчання у закладах вищої освіти, структурних компонентів індивідуалізації навчання майбутніх учителів, напрямів і етапів індивідуалізації навчання тощо.

Заслугою М. Е. Пісоцької є й те, що вона на основі порівняльного аналізу

різних тлумачень провідних категорій та проведеного наукового пошуку в дисертації дослідницею уточнено понятійно-категоріальний апарат досліджуваної проблеми: *«індивідуалізація навчання»* (процес, спрямований на розвиток індивідуальності, формування індивідуальної стратегії професійної самореалізації, що передбачає найповніше урахування індивідуальних особливостей кожного його учасника, реалізацію системи індивідуалізованих способів і прийомів, взаємозумовлених дій викладача та студентів на всіх етапах навчальної діяльності); *«індивідуальний підхід»* (принцип педагогіки, що вимагає в процесі навчання управління розвитком індивідуальності студентів, гнучке використання викладачем змісту освіти, різних форм і методів педагогічної взаємодії для досягнення оптимальних результатів пізнавальної діяльності з урахуванням індивідуальності кожного її учасника); *«індивідуалізоване навчання»* (вид навчання, побудований на засадах доцільної індивідуалізації із застосуванням адаптованих до кожного студента планів, програм, технологій навчання); *«індивідуальне навчання»* (форма організації навчання, при якій відбувається виконання студентом визначених викладачем завдань з явною чи через засоби навчання взаємодією тільки з викладачем та засобами навчання) тощо.

У третьому розділі (**«Загальна характеристика етапів розвитку проблеми індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей у досліджуваний період»**) автором на основі вивчення нормативно-правових документів, архівних джерел, сучасної науково-педагогічної літератури, періодичних видань, авторефератів дисертацій визначеного періоду обґрунтовано етапи розвитку досліджуваної проблеми, розкрито їх особливості.

Проведений історико-педагогічний аналіз дозволив М. Е. Пісоцькій у рамках обраного періоду з урахуванням соціально-економічних і суспільно-політичних зрушень, досягнень науково-технічного прогресу, які були об'єктивними факторами проведення реформ у вітчизняній системі освіти, особливостей урядової політики в галузі вищої освіти, рівня теоретичних надбань психолого-педагогічної науки в контексті досліджуваної проблеми, ступеня їхнього використання в практиці вищої

педагогічної школи для підготовки фахівців зазначених спеціальностей виділити такі три етапи: I етап (1950–1960 рр.) – етап актуалізації проблеми індивідуалізації навчання у зв'язку з пошуком шляхів підвищення ефективності вищої педагогічної освіти; II етап (1961–1986 рр.) – етап збагачення форм і методів індивідуалізації навчання в умовах розвитку освітніх концепцій; III етап (1987–2013 рр.) – етап інтенсивного розвитку проблеми індивідуалізації навчання в контексті гуманоцентричної парадигми. Зазначимо правомірність критеріїв для визначення етапів (соціально-економічні й суспільно-політичні зрушення досліджуваного періоду, досягнення науково-технічного прогресу, що стали об'єктивними чинниками проведення реформ у вітчизняній системі освіти, особливості урядової політики в галузі вищої освіти, рівень теоретичних надбань психолого-педагогічної науки в контексті досліджуваної проблеми, ступень їх використання у практиці вищої педагогічної школи для підготовки фахівців означених спеціальностей), а також відповідність назв етапів їх змістовому наповненню.

Схвально, що автор не тільки змістовно характеризує кожний етап, але й показує його особливості, специфічні наробки викладачів з огляду на досліджувану проблему, а також виявлені недоліки, що мали місце в їхній роботі.

У четвертому розділі – **«Досвід реалізації індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів України другої половини XX століття – початку XXI століття»** – автором систематизовано цінні практичні напрацювання викладачів ЗВПО щодо здійснення індивідуалізації навчання в аудиторній, позааудиторній, науково-дослідній діяльності студентів, в умовах організації різних видів практики.

Доведено, що у контексті досліджуваної проблеми важливою є специфіка індивідуалізації навчання у процесі чергування викладачів і студентів старших курсів у кабінетах і лабораторіях, консультативної роботи зі студентами-заочниками, проведення *різних видів консультацій*: групової тематичної (за інтересами, з метою подолання прогалин у знаннях); індивідуальної (теоретичної,

практичної, для несміливих, сором'язливих студентів); контрольної консультації за викликом; екзаменаційної консультації (у 70-ті роки в Івано-Франківському, Сумському педінститутах, Львівському університеті). З'ясовано, що гуманоцентрична парадигма освіти третього етапу позначилася зміною позиції викладачів у процесі консультування від постачальника інформації на консультативно-координувальну роль, позицію наставника, порадики (у 2000-ні роки в Харківському педуніверситеті).

Заслуговує на увагу підхід М. Е. Пісоцької щодо відображення ролі і місії різних видів навчання (проблемного, програмованого, модульного, комп'ютерного, дистанційного) у системі здійснення індивідуалізації; розкриття переваг, труднощів, що мали місце в реальній практиці підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін.

Позитивним у дисертації є не тільки вдала, грамотна систематизація теоретичного матеріалу, але й узагальнення набутого досвіду педагогічних закладів вищої освіти України з організації і впровадження індивідуалізації навчання, що є, на наш погляд, домінантою виконаної роботи.

Позитивно оцінюємо і підхід автора до розкриття напрямів, форм і методів роботи викладачів щодо особливостей здійснення індивідуального підходу як до всіх студентів, так і до обдарованих; індивідуалізації навчання з метою формування пізнавальної активності та самостійності студентів, попередження і подолання їхньої неуспішності у навчанні. Схвально, що авторці вдалося загалом відобразити індивідуалізацію навчання студентів природничо-математичних спеціальностей на всіх етапах пізнання: сприйняття, осмислення, закріплення, узагальнення, контроль.

Аналіз представленої дисертації дає підстави для констатації набутого корисного досвіду індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей з представленням багатого фактичного матеріалу діяльності конкретних закладів вищої педагогічної освіти України, його систематизації й узагальнення, що свідчить про високий рівень сформованості науково-дослідних умінь автора.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що

дослідження актуалізує педагогічні ідеї минулого, які мають типологічну схожість із сучасними проблемами індивідуалізації навчання студентів, надаючи їм нової науково об'єктивної інтерпретації.

Одержані в процесі дослідження напрацювання реалізовані автором під час викладання навчальних дисциплін «Педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Історія педагогіки», «Педагогічний менеджмент», організації педагогічної практики, науково-дослідної діяльності студентів і магістрів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, а також при написанні ними курсових і дипломних проектів, тематика яких була пов'язана з питаннями історії, теорії й практики індивідуалізації навчання учнівської молоді.

Основні **теоретичні положення і висновки дослідження**, сформульовані автором рекомендації мають наукову новизну, пройшли широку апробацію на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня, а також були реалізовані в освітньому процесі 5-ти закладів вищої освіти в різних регіонах України.

Результати аналізу дисертації, автореферату, наукових праць і навчальних посібників, матеріалів щодо апробації основних теоретичних положень та результатів дослідження засвідчують наукову зрілість та самостійність дисертанта, володіння ним методами наукового пошуку та впровадження наукових доробок у практику роботи шкіл. Автореферат дисертації за своїм змістом та структурою повністю відображають основний зміст дисертації.

Тема та результати проведено дослідження повністю відповідають паспорту спеціальності галузі педагогічних досліджень 13.00.09 – теорія навчання, а саме: п. 15 «Історія розвитку дидактики».

Разом з високою оцінкою змісту дисертації, рівня її виконання, вважаємо за необхідне надати такі зауваження й побажання:

1. Схвально, що в дисертації автор надає ґрунтовний аналіз термінологічного поля дослідження. Однак, вважаємо, що роботі бракує порівняння підходів до дефініцій досліджуваної проблеми у вітчизняній та

зарубіжній педагогічній думці.

2. Дисертацію характеризує використання широкої джерельної бази (1223 найменування), яка забезпечила достовірність наукового пошуку, але, на нашу думку, доречним було б зробити аналіз підручників з природничо-математичних дисциплін з метою розкриття їх можливостей для здійснення викладачами індивідуалізації навчання студентів.

3. Не применшуючи теоретико-практичного значення, наукової новизни виокремлених та схарактеризованих автором етапів розвитку проблеми індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей у досліджуваний період, висловимо своє дискусійне ставлення до хронологічних меж третього етапу: 1987–2013 рр. – етапу інтенсивного розвитку проблеми індивідуалізації навчання в контексті гуманоцентричної парадигми. По-перше, у порівнянні із хронологічними межами перших двох етапів, третім етапом охоплено значний часовий проміжок, супроводжуваний кардинально різними освітніми концепціями та парадигмами. По-друге, обмеження 2013 роком етапів дослідження залишає поза увагою чинні нині Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Державні стандарти відповідних спеціальностей тощо.

4. Як відомо, нині спостерігається тенденція зниження рівня шкільної підготовки з природничо-математичних дисциплін учнів середніх шкіл та зменшення кількості випускників, які виявляють зацікавленість у подальшій спеціалізації в галузях з профільними природничо-математичними науками. Цю тенденцію слід було б підкріпити наведенням статистичних даних щодо результатів ЗНО з природничо-математичних дисциплін та набору студентів на природничо-математичні факультети ЗВПО України за останні роки.

5. Попри наявність 31 таблиці, у дисертації бракує візуального представлення здобутих матеріалів – рисунків та схем, приміром, виокремлених етапів досліджуваної проблеми.

Однак, зроблені зауваження не впливають на позитивну оцінку дисертації, яка є самостійною, оригінальною науковою працею, що розширює

межі наукового пізнання з дидактичної проблеми: індивідуалізація навчання студентів природничо-математичних спеціальностей ЗВПО України.

Таким чином, дисертаційна робота на тему «Теорія і практика індивідуалізації навчання студентів природничо-математичних спеціальностей у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина XX століття – початок XXI століття)» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», а її автор, Пісоцька Марина Еміліївна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

I. I. Осадченко

**Підпис офіційного опонента I. I. Осадченко
засвідчую:**

доктор педагогічних наук, професор,
ректор Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

О. І. Безлюдний

*Відгук надійшов до секретаря 20.05.2019р.
Учений секретар університету Гущенко-Б.І. Гущенко*